

MATUZ ISTVÁN: FEJETLENEN – JELENET FEJETLEN FUVOLÁ(S)RA

**A gyakorlás művészete, avagy a gyakorlás is művészet? Egy rég megálmodott
Stúdium margójára**

Fülep Márk: Írásom szándéka egy olyan előadási darabot bemutatni a Tisztelt Olvasónak, amely a mai világ embere számára a zenék és zajok kéretlen tömkelegében valóságos frissítő üdítőként hat. Előrevetítem, nem lesz könnyű dolgom, hiszen nem hétköznapi értelemben vett zeneműről van szó, noha az előadás megkívánja a zenei jártasságot előadó és befogadó részéről egyaránt. A „Fejetlenül” cím önmagáért beszél, az alkotói ihlet esszenciáját fejt ki, majdhogynem keresem a szavakat, valójában miként is kezdjek bele a „műelemzésbe”.

Amint a mű címe elsőként sugallja, a jelenet egy olyan fuvolásról szól, akinek a fuvola feje nélkül kell muzsikálnia. Előadási darab, de definiálhatnám úgy, hogy zenés színpadi játék, zenei bohózat, zenés pantomim. Mindazonáltal a fuvolás valósággal „elveszti a fejét”, amikor kezében a „fejét elvesztett”, tehát fej nélküli fuvolával, azaz a fejetlen fuvolával bíbelődni kezd.

A szerző, aki a zenét és az előadás dramaturgiáját, rendezését megalkotta, *Matuz István* világhírű Kossuth-díjas fuvolaművész, fuvolatechnika-kutató, fuvolatechnika-fejlesztő. Az utolsó két megfogalmazás jöllehet szokatlan a T. Olvasó számára, kivételesen személyéhez mégis bátran alkalmazom, és figyelmébe ajánlom mindenkinek, aki Matuz művészvilágának kicsit is részese szeretne lenni –ha másként nem, a megfigyelő szintjén. Legjobban jár, ha a (pontos) zenei analízis, az (összinte) zenei önarckép állandó keresése és vállalt illúziója, avagy az ember művelte, de Isten alkotta világ töredelmes emberének szemszögéből viseltet bármiféle interpretációja iránt és értékel bármit, ami szuperlatívuszokban mérhető művészetével kapcsolatos. S noha a fuvolás társadalmunk ikonjáról szólok, így őt bemutatnom nem kell, Matuz István rendkívüli személyisége, emelkedett művészete iránt azért bátorítok mindenkit, aki nem ismerné, mert mindig ugyanoda a fentebb taglalt felismerésekre vezet.

Matuz István

Matuz Istvánt „csőművésznak” nevezi pályatársa, Szigeti István zeneszerző. Hogy miért? Nincsen olyan cső, amelyet ne vetett volna tudományosan görcső alá, és nem szólaltatott volna meg, annak akusztikáját, gyakorlati hasznát és szépségét tanulmányozva és bizonyítva. Hogy egy fuvolában („sok furattal ellátott cső”) hány cső („két furat közötti csőszakasz”) van, érdekesebb őt magát erről megkérdezni, jómagam inkább írásom tárgya felé vetem soraim. A fuvola iránt elkötelezett munkásságát számos díjjal jutalmazták, amelyet legalul a névjegyben közlünk. Fuvolás szerzőként való ismertsége nagyjából az 1980-as évek elejétől datálódik. A Fejetlenül 1988-ban készült, az AKKORD kiadónál megjelent öt másik Stúdium mellett, azok zárásaként. Tudomásom szerint eddig közel másfél tucat Stúdium létezik kéziratban.

„Részben az akusztikai kutatómunka melléktermékének tekinthető Matuz zeneszerzői tevékenysége. Stúdiumaiban olyan hangképzési helyzeteket, preparációkat, hangzáskaraktereket vesz alapul, melyek az ún. kiterjesztett technika körébe tartoznak. A hangszer és a saját testét is játékszernek használja, gyermeki ráébredéssel ismeri fel magát a fuvolát, s mindezt bájosan vagy drámai színpadiassággal és rengeteg ötlettel, derűvel teszi.” (Ittzés Gergely: A MATUZ 60 CD ismertetője, 2007 Fon-Trade Music)

„A „Fejetlenül” vizuális darab. Előadásához humorérzék, önirónia, élénk fantázia szükséges. A rendezői utasítás valamint a zenei anyag gyakran csupán váznak tekintendő, amelyet az előadó szabadon variálhat. A darab bemutatásának további feltétele az ún. „sakuhacsi”-befúvás (középen, jobb- és balfelé), a beleéneklés, továbbá a szaxofonfúvókával történő hangkeltés ismerete.” –írja Matuz István.

Nincsen olyan komikum, amely az élet esendő valóságait ne hordozná magában. Ez a humor lényege, és amely esetünkben is pontosan így van. A szerző által javasolt bevezetőt kiegészítettem, amely így hangzik: „A mű egy komoly mű komolytalanra fordult gyakorlását mutatja be. Főhősiünk Mozartot fog gyakorolni, de lássuk csak, mi is kell hozzá? Egy terem, kottaállvány, kotta, hangszer. A hangszer megszólaltatásához a

technikai előkészületek nélkülözhetetlenek: néhány tornamutatvány, légző gyakorlatok, a száj beállítása, és így tovább... A fuvola pedig, mint az emberi test, három részből áll. Ezek a következők: fej, test és láb...” Ezt előadás előtt fel kell olvasatni.

Főhősünk (a fuvolás) Mozart G-dúr fuvolaversenyét, a MOZART KONZERT-et szeretné gyakorolni. Nagy lendülettel, lelkesen lép a színpadra (tanterembe), láthatóan örül, dörzsöli tenyerét, boldog, mert Mozartot fog játszani. Mielőtt „összekötné magát” a transzcendenssel, „földi” dolgokat kell végrehajtania, testét felkészíteni a fuvolázásra, a bevezetőben elhangzott technikai előkészületeket elvégeznie. Kinyitja az ablakot, légző gyakorlatokat végez, jóga légzést csinál, ellenőrzi a hát és alhasi izmokat. Azután leguggol, nagy lendülettel tornászik, majd a fúvós hangszeres játékosoknál lényeges rekeszizmait méricskéli, edzi, mély levegőket vesz. „De jó lesz! Mozartot játszom nemsokára!” – mondogatja magában szüntelen és egyre lázasabban. Kilazítja-megfeszíti ajkait, nyelvét pödörgeti, és hangos hangindításokat végez. Úgy érzi felkészült. Ám amikor kinyitja a fuvolatokot, ámulva látja, hogy a hangszer feje hiányzik. Véletlenül belesóhajt a bánatában fej nélkül is összerakott fuvolába, hangjának megörül és elkezd rajta játszani. Telnek-múlnak a percek, unalmában mindent kitalál, hogy önmagát szórakoztassa és teljék a gyakorlási idő. Már nem Mozartot, hanem MOZART KONZERT-et játszik, látjuk a „kottán”. A „kotta” átlapozásának is természetesen jelentősége van, hiszen azzal lép ki az előadó az addig követni próbált Mozart-struktúrából. A vibrató, a billentyű- és nyelvcsapások, a kitartott hang, a rekesznyomások, a hangindítások groteszk zsibaja és szarkasztikus látványa önszórakoztató módon siker előadónak és mulattató közönségnek egyaránt. Ekkor leül a földre és váratlanul, –ám az előbbi dallamokból logikus variálódás során született módon– hallunk egy rövid Mozart operarészletet, a Szóktetés a Szerájból, Ozmin katasztrófaáriáját: „... és a gége megszorul...” Zsebeiben matat, gondolkodik, javítani akar. Igen, a prüszkölés és cigarettapapír közötti gondolati átmenet megint a publikumra van bízva. Zsebéből kivett cigarettapapírt tesz az egyik billentyű alá, hogy a nedvességet kiszívja. Annak (fésű-selyempapír régi gyermekjátékhoz avagy zúzóolóhoz hasonló) recsegő hangja töröksípot utánoz, amely jelenet törökülésben előadandó, s amelyet dobkíséret-szerű lábütések és játékhoz társuló éneklés kísér. Próbálja a fuvolát sakuhacsi befúvással minden irányból, még végéről is fújni. Elunja magát, óráját nézi. Mindez a Buddha elszunnyadásába fojtódik, amelyet egy különös talány, –valaki által korábban a teremben felejtett– klarinétfúvóka fuvolatestbe helyezése old fel. Felpattan hát és belehelyezi a fúvókát a fuvolatestbe. Fej- és lábütésekkel méri játékát, „koordinálja szaktudását”, megnyálazza a nádat, kifújja a nyálat a billentyűk alól, ahogyan egy tanulónál mintaszerű. Ismét ironikus elemek valóságos dömpingje. Letérdel, keresztet vet, imádkozik, összeszedi minden erejét. Mozart A-dúr klarinétversenyének első ütemeit halljuk. A recsegő-nyávogó hangok a klarinét illetve szaxofonnal bámulatosan hasonlatosak, ez juttatja el a bohóckodó zenészt, a ballisztikus mozdulatokat és már-már táncelemeket is megengedő jazz-szerű improvizációig, majd az extázisig. Amikor kimerül, s izzadt homlokáról a verejtéket zsebkendővel letörli és vissza akarja azt helyezni a hátsó zsebébe, a mámortól ittas arca

kellemes csalódással vegyült boldogságba juttatja el: „Hiszen... Ez nem lehet igaz!... Hisz a fej végig itt volt!...” – így a néma kommentár. A fuvola feje végig a hátsó zsebben volt! Büszkeségében táncra perdül, mellét veri. Gyorsan mindent elpakol, kapkod, majdnem mindenét ott felejt. Visszafordul, megbékélt arccal MOZART KONZERT „kottája” előtt –amint az előadás elején– fejet hajt és hazamegy. Mintha mindent szépen kigyakorolt volna...

Jelenetek a műből
Fényképezte Tóth Szonja

A történet dióhéjban ennyi. Csupán a másodpercekre, azaz minden apró gesztusra, lépésről-lépésre lejegyzett mimikára hordoz tartalmas üzeneteket, zseniális ötleteket, kínál fel bőséges hangzás- és látványelemmel tarkított szokatlan attrakciókat, rejteget temérdek színészi megnyilvánulást, improvizációs lehetőségek egymásba érő, az előadást igen ösztönző sokaságával.

Miért és hogyan gyakorolunk egyáltalán? A technika szentesíti a zenei mondanivalót, vagy a zenei mondanivaló épp elég, hogy megtaláljuk a hozzá illő technikát? Egyáltalán mi is valójában a zenei kifejezés előfeltétele? Hogyan teremtsük meg kellő-illő ráhangolódásunk egyensúlyát? Létezik ideális technika? És milyen az ideális hangszer?

Fuvola nem szól fej nélkül, így tudja minden földi halandó, vagy legalábbis csak csökevényesen. A fuvolázás nem működik fejetlenen, de nem működik Buddha-pózban sem, jazzben sem, az önmámorító tánc sem segít: az idő elmos minden céltalan emberi törekvést, bármit csinálunk. Esetünkben vajon minek van célja és minek nincs? Fuvola nem működik klarinétfúvókával sem, mert az más hangszer feje... Ilyen és ehhez hasonló kérdések sorakozhatnak, miközben a szemlélő gondtalanul nevet. Ilyen kérdéseket feszeget Matuz István műve, s helyez egyben paródia és elgondolkodtatás keresztútjába.

Minden más Stúdiumnak külön jelentése van, valamennyi technikai bravúrnak külön élete, jelentéstartalma, üzenete. Magas technikai tudással kódolt régi titkos üzenetek egy önmagát szüntelen újító művésztől. Nem mindegy miként áll ezekhez a zenei mutatóanyagokhoz (mulattatásokhoz) az ember (nevezzük ezt túlzott sarkítással kortárs zenének), de egy biztos: napjaink feladata az ilyen és ehhez hasonló opusokat az őket megillető helyükön értelmezni. Akaratlanul eszembe jutnak olyan művek, amelyek a zene játéktérét a pódium terének kihasználásával előszeretettel teszik, mintegy rímelnék Matuz Stúdiumára. Példaként említeném, hogy *John Cage (The living room music)*, *Karlheinz Stockhausen (In Freundschaft, Harlekin)*, *Sári József (Echóhoz)*, *Tihanyi László (Jan Jansson utazása Dániából Dániába, Jelenet öt szereplőre)*, *Eötvös Péter (Az álmok hídján mentem át)*, *Sáry László (Zenei társasjátékok, kreatív zenei gyakorlatok egyes darabjai)* műveinél találkozunk ilyen vagy ehhez hasonló, kottafejek közé erősebben vagy árnyaltabban rejtjelezett szerzői utasításokkal. Természetesen a felsorolás ennél részletesebb és tudományos bemutatása folytatható volna, külön értekezés tárgya lehetne. Pusztán érzékeltetni szerettem volna, hogy bizony a zenei játéktér figyelembe vétele foglalkoztatja napjaink zeneszerzőit. A térnek akusztikus jelenségeit kihasználó mindenféle megrendezett koncertekről, s talán az idők folyamán komoly tradíciókat magukkal hordozó előadásokról (pl. térzenék, szabadtéri előadások, megannyi népi zenés játék, stb.), már nem is beszélve. Ám vezessük vissza figyelmünket Matuz István darabjára.

A műhöz illő jól felkészült előadónak (a darabot kotta nélkül kell előadni) nyitott szívű közönségre van szüksége, amelyhez már csak egy találó alkalom szükségeltetik. Akkor aztán jó előadókká és jó közönséggé kell válnunk. Végül bátorításul annak, aki a zenének nem csupán szakértő olvasója, hanem hallgatója kíván lenni, pláne aki a fuvolaművészetet tanulmányozva elsajátítani szeretné, bizonyos, Matuz Istvánban tökéletes mesterre lel.

Hogy a kottában jegyzett szcenikai utasításokat külső szemlélő által kritika alá vessem és támpontokat kapjak a konkrét színművészi előadáshoz, Vida Péter színművész barátomat hívtam segítségül. Gondolatait a darab előadásáról a következőképpen fejti ki:

Vida Péter: „Fülep Márk barátom Matuz darabjának bemutatásával „összművészeti” -útra lépett. Már a mű alcíme utal a fejetlen fuvolásra is,

de ez csapda! A megvalósítás során csak hideg fejjel lehet uralni a fejetlenséget. A szerző instrukcióit kanavásznak (iránykijelölésnek), a kottaképet szentírásnak vettük.

„Lassan megyünk, mert kevés időnk van!”- Major Tamás után mi is így láttunk munkához. Elaprózni, –színházi szakzsargonnal élve– nünükézni nem szabad. Egyszerre több dolgot eljátszani meg lehetetlen. Legfeljebb gyors egymás-utániságban, de adott pillanatban mindig csak egyet.

Avar István Tanár Úr hozott be beszédórára (még a Főiskolán) egy ősrégi tankönyvet, ami némafilm-színészeknek (!) adatott ki. Benne pontosan leírva, hogy az adott érzelem megjelenítéséhez mi a „mutatás”, mi a „mimika”, és mi a „mondás”- ez utóbbi természetesen csak belül. Hiszen hallatszani soha sem fog, de a hitelességhez elengedhetetlen...

A hamisság volt a legfontosabb elkerülendő veszélyforrás, amire Márknak ügyelnie kellett, hogy elhagyva az öt vonal nyújtotta ismert biztonságot: saját magát (alkatát, testét, stb.) az ismeretlen felé indulva –nagy alázattal– a mű alá-, ill. önnön türelmetlensége fölé rendelkezze. Hogy úgy alakítsuk ki a keresetlenség látszatát, hogy ne látszódjon mennyire kerestük.

A budapesti, budaörsi, csömöri közönség visszajelzései alapján –a szerző szándékaihoz hűen– meglepő, meghökkentő és mulattató előadás született. Nem pantomim - de plasztikus mozdulatokkal bíró. Nem bohóctréfa - de tragikuma roppant komikus. Nem tipikus koncert - de kompakt zenei élményt adó csemege. Nem technikai bemutató - de bravúros technikai tudást igénylő, klasszikusan modern JÁTÉK.

Élvezetes volt újra rádöbbedni, hogy „a kevesebb több”.

És hogy az „Ide nekem az oroszánt is!” amatőr túl-lelkesedése helyett elég, ha az adott ragadozó 4x4-es igazolványképét mutatja fel korrektül a professzionális előadó: Fülep Márk fuvolaművész.

Örülök, hogy segíthettem Neki ebben.”

NÉVJEGY

Matuz István fuvolaművész (1947) Nagykörösön született. A Zeneakadémián Hartai Ferenc és Kovács Lóránt növendéke volt. 1970-ben diplomaműsorában Boulez Szonatinájának Benkő Zoltánnal történő előadásával óriási hírnévre tett szert, ugyanígy Bach összes szonátájának tolmácsolásával, amelyet tizenkilenc éves korától kezdve repertoárján tart. 1970-72-ig a brüsszeli Conservatoire ösztöndíjas hallgatója, majd tanársegédje, 1972-től 74-ig a liégie-i Opera szólófuvolása. 1974-ben sikerült a világon elsőként megvalósítania a körlegzést a fuvolán. 1968-tól tanít Debrecenben, jelenleg a Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kara tanszékvezető egyetemi tanára. 1978-tól 1981-ig a párizsi IRCAM munkatársa volt, ahol a szakma legnagyobbjaival osztotta meg fuvolaakusztikai kutatásait, és olyan zeneszerzőkre hatott, mint Boulez vagy Stockhausen. Az Országos Filharmónia szólistája. Versenydíjai: Brüsszel I. díj, Rotterdam II. díj (1971), Royan III. díj, Barcelona „Première médaille” (1972), La Rochelle I. díj (1978). Az eddigi összes létező, kb. 250 magyar mű rendszeres előadója. Fél száz művet komponáltak számára, és még számtalan kamaramű bemutatása és lemezfelvétele fűződik a nevéhez. A magyar zeneszerzők előtt a legendás 1976-, 1986- és 1996-os koncertsorozataiban tisztelgett. 1982-től kezdődő Országos Fuvolás Találkozók spiritus rektoraként a modern zene

fellegvárává tette Debrecen. Ez időtől számítandó a „multifuvola” tervezése és kivitelezése. A klasszikus fuvolairodalmat fejből játssza. A fuvola modern technikájáról minden tudását rendszerbe foglalva könyvet ír, szakmai lapoknak publikál. 30 etűdből álló Stúdiumsorozatot komponált, melyből hat megjelent az Akkord kiadónál. 1991-ben alapító tagja az EAR együttesnek. Rendszeresen készít átiratokat. Számtalan rádiófelvételen, kb. 30 szerzői lemezen szerepel, 9 szólólemeze van. Évi 40-50 koncertet ad és mesterkurzusokat tart itthon és világszerte. Hazai tanári munkássága mellett a világ számos pontján volt már oktató, jelenleg Portugáliában vendégprofesszor. Díjai: Artisjus-díjak (1969-től), MR Elnöksége nívó díj (1977), Pro Urbe Budapest-díj (1979), Liszt-díj (1980), Lajtha-díj (1985), Érdemes művész-díj (1986), Az év hanglemez-díj, Doppler-díj (1994), Széchenyi ösztöndíjas professzor (1997-81), Pedagógiai-díj (2000), Magyar Köztársaság Érdemrendjének Lovagkeresztje (2004), Kiváló Művész (2005), Kossuth-díj (2010)

A Szerzőről:

Fülep Márk Lajtha László-, kétszeres Artisjus- és háromszoros Fischer Annie-díjas fuvolaművész. 2000-ben diplomázott a budapesti Liszt Ferenc Zeneakadémián Pröhle Henriknél. 1998-ban és 2008-ban Artisjus-díjjal tüntették ki kortárs zenemű tolmácsolásáért. 2001-től a Fuvolaszó c. szakmai lapnak cikkírója.

2002-ben a Temesvári Nemzetközi Fuvolaversenyen I. díj és különdíj; 2003-ban a Budapesti Nemzetközi Fuvolaverseny középöntőse. 2004-től a Magyar Fuvolás Társaság elnökségi tagja. 2005-ben a sárospataki Nyári Művészeti Akadémia tanára. 2006-ban harmadszor nyerte el a Fischer Annie fiatal előadóművészeknek járó ösztöndíját.

Tanulmányai során végig kísérté az a vezérelv, miszerint a nagyszerű és méltán világhírű hazai fuvolaművészekről el lehet sajátítani a fuvolaművészet fortélyait. Közel negyven mesterkurzuson vett részt: Bálint János, Csalog Benedek, Csetényi Gyula, Drahos Béla, Gyöngyössy Zoltán, Ittész Gergely, Matuz István, Alain Marion, Auréle Nicolet, Michael - Martin Koffler, Paula Robison, Mario Caroli, Walter Auer, Yossi Arnheim, stb. professzoroknál.

Különösen nagy hatással van rá Matuz István és Drahos Béla. Repertoárja a fuvolairodalom egészéből merít.

Rendszeresen koncertezik, eddig közel félezer fellépése volt, mint szólista-kamarazenesz Budapesten, országszerte és külföldön. Részt vett CD-, TV- és rádiófelvételeken.

A fuvolairodalom teljes repertoárjával foglalkozik. Hangszerének lehetőségeit a különböző zenei stílusokban kutatja: a barokk díszítéstechnika, a modern megfúvási módok, improvizált kadenciák, népi hangszerek egyaránt foglalkoztatják. Fontosnak tartja a magyar népzene hagyományának

ápolását. Koncertjein gyakran többféle fuvolán játszik, önálló altfuvola estét adott. Alkalmazza a körkörös légzéstechnikát. Fontosnak tartja a kortárs zenére való nyitottságot, több szerző komponált számára művet. Aktív tagja az EAR Együttesnek és dolgozik a Marcato Együttessel. Műveket mutatott be Bischer-Matyó Tamás, Pierre Csillag, Dragony Tímea, Faragó Béla, Gyöngyössy Zoltán, Horváth Balázs, Pintér Gyula, Sugár Miklós zeneszerzők darabjaiból. Tanított közép- és felsőfokon valamint nyári táborokban. 2000 óta tanít a budaörsi Leopold Mozart Zeneiskolában, ahol fuvolaegyüttest alapított. Mindemellett hangszereléssel, átiratok készítésével, időnként komponálással, publikálással foglalkozik és vezényelt egy ifjúsági musicalt. 2000-2014 között közel hetven átiratot készített.

2008-ban Magyar Állami tulajdonú Yamaha aranyfuvolát nyert használatra, amelyen előtte Drahos Béla fuvolaművész játszott 19 évig. Hét testvére közül még ketten muzsikusok.